

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЗІНЯК ЛЮБОМИР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 341.23:355(477)

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ**

12.00.11 – міжнародне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент **Тарасов Олег Володимирович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Сироїд Тетяна Леонідівна**, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри конституційного та міжнародного права;

кандидат юридичних наук, професор **Репецький Василь Миколайович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 24 березня 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 20 лютого 2015 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна як європейська позаблокова держава провадить відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»). У свою чергу, відповідно до ст. 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність нашої держави спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. Одним із важливих напрямків міжнародно-правового співробітництва України з іншими державами світу виступає співпраця у військовій сфері. Це зумовлено тим, що за сучасних умов геополітичної нестабільності ефективне військове співробітництво разом з іншими видами останнього здатне сприяти успішному вирішенню низки проблем як глобального характеру – підтримання міжнародного миру та безпеки, так і регіонального – забезпечення гармонійного співіснування держав в окремих частинах світу. Водночас міжнародне співробітництво України у військовій сфері сприяє підвищенню міжнародного авторитету нашої держави, підсиленню міжнародної довіри до неї з боку інших держав, покращенню її іміджу у справі формування архітектоніки європейської і світової систем безпеки.

До останнього часу в українській науці міжнародного права військовому співробітництву не приділялося належної уваги і, на жаль, не проводилося комплексного системного дослідження його міжнародно-правових засад. Окремі аспекти цієї проблематики з позицій історії міжнародного права розкриті у роботах Н.-Т. Ю. Аношиної, О. В. Буткевич, А. І. Дмитрієва, Ю. А. Дмитрієвої, О. В. Задорожного, К. С. Колісниченко; через діяльність міжнародних організацій – С. Д. Білоцького, О. Є. Болгова, О. М. Гладенка, І. В. Гранцева, О. А. Делінського, М. М. Микієвича, В. І. Мотиля, В. І. Муравйова, А. С. Шумілова; в окремих напрямках співпраці – М. В. Буроменського, І. М. Городиського, І. Б. Кудас, В. С. Ржевської, В. М. Стешенка, Є. М. Цибуленка, Т. С. Цимбрівського та ін. У зарубіжній доктрині окремі фрагментарні розробки з цього приводу містяться у працях учених пострадянського простору: А. А. Арутюняна, А. В. Архангельського, І. С. Афандіхонова, О. М. Булигіна, Р. Ш. Гарипова, Г. Г. Кебеде, В. В. Кудашкіна, А. А. Моїсеєнкова, Ю. О. Посаженикова, А. А. Хиндристанли, А. В. Шепельського, а також європейських та

американських науковців: Л. Генунвука, Т. Гіла, Г. Люфта, Г. Нольта, Т. Б. Сайболта, Д. Флека та ін. Крім того, вагомий внесок у розвиток наукових підходів до розуміння правових концепцій та принципів міжнародного військового співробітництва зробили «класики» міжнародного права, а саме: Г. Гроцій, Т. Ф. Степанов, І. К. Блюнчлі, В. А. Незабитовський, Ф. Ф. Мертенс, Л. О. Камаровський, Л. Ф. Л. Оппенгейм, А. Фердросс та ін.

Водночас з огляду на реалії сьогодення та наявність суттєвих прогалин у правовому регулюванні окремих напрямків військової взаємодії (як на міжнародному, так і національному рівнях) неузгодження з цих питань можуть призводити до загострення відносин між державами. Все це свідчить не лише про теоретичну, а й високу практичну значущість окресленої проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого згідно з цільовими комплексними програмами «Проблеми історії, теорії та практики державного права зарубіжних країн і міжнародного права» (державна реєстрація № 0106u002284); «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація – № 0111u000954). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 6 від 18.12.2009 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у встановленні сутності міжнародно-правових засад військового співробітництва України, зокрема, його поняття, видів та принципів; з'ясуванні генези його правової регламентації; визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань у військовій сфері, а також специфіки участі України в міжнародних інституціях військового співробітництва.

Відповідно до мети дослідження в дисертації зосереджена увага на виконанні таких *основних завдань*:

- з'ясувати генезу правової регламентації міжнародного співробітництва держав у військовій сфері в міжнародному праві;
- виявити особливості становлення та розвитку правових засад міжнародного військового співробітництва України;
- визначити концептуальні основи міжнародно-правового регулювання військового співробітництва України;

- сформулювати поняття «міжнародно-правове військове співробітництво України», встановити його особливості та види;
- визначити та охарактеризувати принципи міжнародного військового співробітництва;
- встановити місце України у міжнародному військовому співробітництві;
- охарактеризувати міжнародні зобов'язання України у військовій сфері та визначити особливості імплементації міжнародно-правових норм щодо військового співробітництва у законодавство України;
- з'ясувати специфіку участі України в міжнародно-правових інституціях військового співробітництва;
- надати теоретичні та практичні рекомендації щодо модернізації законодавства України у сфері військового співробітництва.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з міжнародно-правовим співробітництвом України у військовій сфері.

Предметом дослідження виступають міжнародно-правові засади військового співробітництва України.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дисертантом використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які знаходять широке застосування в сучасній науці міжнародного публічного права. Методологічне підґрунтя роботи склали такі загальновизнані, у тому числі і правовою наукою, методи, як: об'єктивності, діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, спеціально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, соціологічний, а також інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Метод об'єктивності було використано для встановлення вірогідності та повноти інформації, що застосовувалася у процесі дослідження. *Діалектичний метод* використано для з'ясування особливостей правових засад міжнародного співробітництва України у військовій сфері та встановлення його зв'язку з іншими правовими, соціальними та політичними явищами. *Історико-правовий метод* – при дослідженні генези правової регламентації міжнародного співробітництва держав у військовій сфері, а також з'ясуванні особливостей становлення та розвитку правових засад міжнародного військового співробітництва України. *Формально-логічний метод* використано для визначення поняття «міжнародне військово співробітництво України», виокремлення його видів та принципів здійснення для подальшого використання у більш складних формах мислення – судженнях та умовиводах, а також для розкриття правової природи міжнародного військового

співробітництва. Завдяки *спеціально-юридичному методу* вдалося дослідити положення міжнародно-правових актів у військовій сфері. *Системно-структурний метод* дозволив визначити місце України в міжнародному військовому співробітництві, зокрема, у частині взаємодії з міжнародно-правовими інституціями військового співробітництва. *Порівняльно-правовий метод* використано під час з'ясування правової природи міжнародного військового співробітництва, дослідження стану імплементації в національне законодавство норм міжнародного права, що визначають міжнародні зобов'язання України в цій сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній доктрині міжнародного права проведено комплексне дослідження міжнародно-правових засад військового співробітництва України, включаючи його поняття, види та принципи, генезу правової регламентації та перспективи його розвитку, специфіку участі України в міжнародних інституціях військового співробітництва, а також особливості імплементації міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України у військовій сфері; надано теоретичні та практичні рекомендації щодо модернізації законодавства України у сфері військового співробітництва.

У результаті дисертантом розроблено нові наукові положення та сформульовано пропозиції, які виносяться на захист, зокрема:

Уперше:

- визначено поняття «міжнародно-правове військове співробітництво України» як комплекс організаційно-правових заходів держави, спрямованих на участь у міжнародних правовідносинах із метою посилення національної обороноздатності, а також зміцнення та захисту міжнародного миру та безпеки, що реалізується шляхом залучення Збройних Сил України та здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з урахуванням її міжнародних зобов'язань;

- встановлено особливості міжнародно-правового військового співробітництва, у тому числі коло його суб'єктів, мету, об'єкт та предмет;

- наведено класифікацію видів міжнародно-правового військового співробітництва з огляду на множинність та специфіку форм і напрямків, в яких воно може проводитися, а також зміст міжнародно-правових актів, що є правовою основою його реалізації;

- запропоновано систему принципів міжнародно-правового військового співробітництва, які поділяються на загальні

(загальновизнані принципи міжнародного права) та спеціальні, що відображають його специфіку;

– доведено, що поглиблення співробітництва між Україною та Європейським Союзом за Угодою про асоціацію не обмежує державний суверенітет України у військовій сфері та є логічним етапом еволюції відносин сторін у розбудові ефективної системи європейської безпеки.

Удосконалено:

– підхід, за яким міжнародне військове співробітництво є одним із найбільш пріоритетних з огляду на необхідність підтримання миру та безпеки як на національному, так і міжнародному рівні. У зв'язку з цим обґрунтовано, що, сприяючи стабільності та передбачуваності відносин між державами у військовій сфері, воно створює підґрунтя для розвитку інших напрямків міжнародної співпраці;

– концептуальні засади блокового та позаблокового статусу, який є результатом ставлення держави до можливого обмеження її суверенних прав у військовій сфері за умов інтеграційних процесів, а також правового статусу нейтралітету;

– наукові пропозиції щодо модернізації законодавства України у сфері військового співробітництва, у зв'язку з цим доведено, що для ефективного виконання міжнародних зобов'язань нашої державі необхідно розробити і прийняти Закон України «Про міжнародне військове співробітництво», Державну концепцію міжнародного військового співробітництва, Державну концепцію військово-технічної співпраці з іноземними державами, що систематизують і відобразять основні принципи та норми міжнародних актів у цій сфері, а також визначають головні тенденції розвитку національного законодавства.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– становлення правової регламентації міжнародного військового співробітництва від стародавніх часів до сьогодення, а також історико-правових аспектів міжнародного військового співробітництва України;

– змісту сучасного законодавчого підходу до міжнародного військового співробітництва України, що ґрунтується на миролюбному характері зовнішньої політики, її багатовекторності із одночасним тяжінням до європейського напрямку, а також збалансованому забезпеченні внутрішніх інтересів держави із підтримкою міжнародного правопорядку;

– правової природи військової дипломатії та інституту військового аташату, які мають важливе значення як для захисту національних інтересів держав у військовій сфері, так і зміцнення співробітництва держав на міжнародній арені;

– необхідності уніфікації категоріального апарату чинного законодавства України у військовій сфері із міжнародно-правовими актами, передусім, Статутом ООН;

– основних напрямків військово-правового співробітництва України з міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями та іншими державами з огляду на акти міжнародного і національного права та визначено перспективи розвитку таких відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані:

- у науково - дослідницькій роботі: як підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері міжнародного військового співробітництва;

- у навчально-методичному процесі: під час викладання дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне право у період збройних конфліктів», «Історія дипломатії», спеціальних військових дисциплін та при підготовці підручників, навчальної і методичної літератури;

- у правотворчості: для використання у законотворчій діяльності, зокрема, під час роботи над удосконаленням законодавства України, що регламентує участь держави у міжнародному військовому співробітництві та зовнішніх зносинах у цілому;

- у правозастосуванні: для ефективної діяльності державних органів влади у сфері міжнародного військового співробітництва.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, обговорені, схвалені та рекомендовані до захисту кафедрою міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені у виступах на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Україна Європейська: сучасні тенденції та перспективи» (м. Чернігів, 18 квітня 2008 р.); «Осінні юридичні читання» (м. Харків, 12-13 листопада 2008 р.); «Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах» (м. Київ, 29 жовтня 2009 р.); «Новітні технології – для захисту повітряного простору» (м. Харків, 14-15 квітня 2010 р.); «Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини» (м. Дніпропетровськ, 25 травня 2011 р.); «Воєнна історія Північного Причорномор'я та Таврії» (м. Севастополь, 6-7 жовтня 2011 р.); «Воєнна історія середньої Наддніпрянщини» (м. Київ, 15 березня 2012 р.); «Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах» (VII Тодиківські читання) (м. Харків, 26-27 вересня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 14 наукових публікаціях, з яких: 3 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, 3 – у фахових наукових виданнях інших держав, а також 8 – у збірниках доповідей і повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (386 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких основного тексту – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються вибір теми дисертації, її актуальність, характеризується ступінь її наукового розроблення і зв'язок із науковими планами та програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються її методологічне, теоретичне й нормативно-правове підґрунтя, формулюється наукова новизна отриманих результатів, розкривається їх теоретичне і практичне значення, наводяться дані про їх апробацію та публікації.

Розділ 1 «Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у військовій сфері» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Гене́за правової регламентації міжнародного співробітництва держав у військовій сфері»* досліджено формування і закріплення в нормах міжнародного права правил поведінки держав, пов'язаних із військовою співпрацею, із часів зародження міжнародних відносин між державами Стародавнього світу до сучасного етапу. З'ясовано, що військове співробітництво було однією із перших форм участі стародавніх держав у міжнародному спілкуванні, зумовлювалося спільною зацікавленістю у встановленні й підтриманні зовнішніх зв'язків із питань війни і миру та здійснювалося переважно на основі двосторонніх міжнародних договорів.

Встановлено, що періоди середньовіччя та нового часу характеризуються динамікою і розширенням міжнародних правовідносин у військовій сфері. Проведення Вестфальського мирного конгресу 1644-1648 рр. та Віденського конгресу 1814-1815 рр. дало поштовх для формування універсальних правових засад військового співробітництва, що були розвинуті та доповнені новими принципами на численних

міжнародних конференціях миру, серед яких важливу роль відіграли Гаазькі конференції миру 1899 і 1907 рр.

Досліджено особливості міжнародно-правового співробітництва держав у ХХ ст. Особливо приділено увагу питанню функціонуванню Ліги Націй та міжнародно-правовим зобов'язанням держав у військовій сфері згідно з її Статутом 1920 р. Зазначається, що Друга світова війна стала переломним моментом в історії міжнародного військового співробітництва, оскільки її результати довели, що мир є загальноцивілізаційною цінністю, відтак із заснуванням ООН у 1945 р. міжнародне військове співробітництво утвердилося як невід'ємна складова механізму забезпечення мирного співіснування держав. Надано загальну характеристику сучасного етапу міжнародно-правового військового співробітництва.

У підрозділі 1.2. «Історико-правові засади міжнародного військового співробітництва України» виявлено особливості становлення та розвитку норм міжнародного права щодо військової співпраці держав, що знаходилися у межах сучасної України, із часів Київської Русі до сучасного етапу. Зокрема, охарактеризовано специфіку міжнародно-правового регулювання військового співробітництва Київської Русі, що наприкінці IX ст. перетворилася на могутній військовий союз східних слов'ян. Особливо зосереджено увагу на добі козацтва (XVII ст.), коли міжнародні правовідносини встановлювалися переважно з метою відновлення української державності. Вивчено наступні історичні етапи, що характеризувалися поступовою стагнацією процесів військової взаємодії. Розкрито міжнародно-правове співробітництво за часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, що у своїй діяльності спиралася на організаційно-правові форми військової дипломатії та інститут військового аташату. Досліджено специфіку міжнародно-правового співробітництва УРСР радянської доби 1922-1991 рр. з урахуванням конституційного законодавства СРСР. Встановлено, що воно мало фрагментарний характер та було повністю контрольоване Радянським Союзом.

З'ясовано особливості міжнародного військового співробітництва з часів незалежності 1991 р. Зроблено висновок, що сучасний законодавчий підхід до міжнародного військового співробітництва України ґрунтується на миролюбному характері зовнішньої політики, її багатовекторності з одночасним тяжінням до європейського напрямку.

Розділ 2 «Концептуальні основи міжнародно-правового регулювання військового співробітництва» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Поняття та види міжнародного військового співробітництва» надається дефініція поняття «міжнародно-правове військове співробітництво України» з урахуванням сучасного міжнародно-правового підходу щодо змісту загальнотеоретичного поняття «міжнародне співробітництво» та принципу співробітництва як одного із основоположних у міжнародному праві. Визначено коло суб'єктів міжнародно-правового військового співробітництва, його об'єкт та предмет. Окремо увага акцентується на особливостях участі держав із статусом нейтралітету у військовому співробітництві. Запропоновано класифікацію видів міжнародного військового співробітництва за суб'єктним складом, кількісним складом учасників, просторовою сферою, рівнем та його предметом.

Встановлено специфіку міжнародно-правової регламентації сучасного військового співробітництва України та інших держав світу, для якого характерним є зосередження на провідній ролі превентивної дипломатії і заходах зміцнення військово-політичної довіри, що ґрунтуються на принципі неподільності міжнародної безпеки. Охарактеризовано інститут військового аташату з урахуванням норм міжнародного права та національного законодавства.

У підрозділі 2.2. «Принципи міжнародного військового співробітництва» запропоновано систему загальних і спеціальних принципів. Загальні принципи утворюють базовий рівень; ними є загальновизнані принципи міжнародного права, більшість із яких має характер імперативних норм (*jus cogens*). Всі інші принципи – спеціальні, їх особливості визначаються конкретними напрямками і формами співробітництва: принцип здійснення співробітництва на основі рівноправності, партнерства, взаємної вигоди; принцип недоторканності інтересів третіх держав; принцип забезпечення балансу між гласністю та збереженням таємної інформації; принцип надання переваги взаємним консультаціям та переговорам із метою урегулювання будь-яких розбіжностей під час застосування угод, що регулюють міжнародне військове співробітництво держав; принцип дотримання законів країни перебування під час здійснення військового співробітництва; принцип визнання неподільності безпеки; принцип зміцнення довіри, запобігання загрозам і перетворенню їх на конфлікти; принцип заохочення розвитку новітніх технологій та обміну науковими досягненнями у певних сферах. Незважаючи на специфіку національних інтересів багатьох держав світу, у своїй сукупності перераховані принципи є єдиними для всіх, оскільки в основі міжнародно-правового військового співробітництва у глобальному вимірі лежить ідея забезпечення мирного співіснування усіх держав.

Розділ 3 «Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері військового співробітництва» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Імплементация міжнародно-правових норм щодо військового співробітництва у законодавство України» вивчено особливості законодавства України у сфері міжнародного військового співробітництва. Встановлено місце міжнародних договорів різного рівня в національному законодавстві України. Обґрунтована необхідність прийняття спеціального закону, що регламентує специфіку міжнародного військового співробітництва України з іноземними державами і міжнародними організаціями та систематизує основні принципи та норми міжнародних актів у цій сфері, а також інших нормативних актів, які визначають головні тенденції розвитку національного законодавства з огляду на міжнародні зобов'язання нашої держави. Виявлена необхідність уніфікації чинного вітчизняного законодавства із категоріальним апаратом міжнародно-правових актів, передусім, Статутом ООН. Сформульовано та обґрунтовано рекомендації із модернізації національного законодавства України.

У підрозділі 3.2. «Участь України в міжнародно-правових інституціях військового співробітництва» з'ясовано особливості участі України в міжнародно-правових інституціях військового співробітництва (ООН, ОБСЄ, НАТО, СНД, ЄС), що обумовлені ставленням держави до можливості обмеження її суверенних прав у військовій сфері. Особлива увага присвячена концептуальним засадам блокового та позаблокового статусу. Доведено, що з огляду на проголошений зовнішньополітичний пріоритет щодо членства в ЄС статус позаблоковості України потребуватиме перегляду на законодавчому рівні.

Вивчається військове співробітництво України з ООН, зокрема, через участь у миротворчих операціях. З огляду на недостатній контроль за міжнародною торгівлею незабороненими видами зброї, що сприяє розвитку міжнародних та внутрішньодержавних збройних конфліктів, порушенню прав людини, зростанню злочинності, обґрунтовано необхідність ратифікації Україною Договору про торгівлю зброєю 2014 р. Важливим напрямком міжнародної військової співпраці є розширення співробітництва з НАТО з огляду на існуючі загрози міжнародному миру і національній безпеці.

Підкреслюється, що співпраця з Європейським Союзом на сьогодні є одним з найважливіших напрямків у міжнародному військовому співробітництві України, оскільки спрямована на зміцнення безпеки у регіоні. Вивчено правові засади військового співробітництва з ЄС за Угодою про асоціацію 2014 р. Обґрунтовано, що поглиблення

співробітництва за цією Угодою не становить загрози і не обмежує державного суверенітету нашої держави у військовій сфері.

Досліджено особливості співробітництва України з окремими державами, а також міжнародними неурядовими організаціями (Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Міжнародною Радою військового спорту, Пагвоським рухом учених).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та подається вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні сутності міжнародно-правових засад військового співробітництва України, зокрема, його поняття, видів та принципів; з'ясуванні генези його правової регламентації; визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань у військовій сфері, а також специфіки участі України в міжнародних інституціях військового співробітництва. Основні теоретичні та практичні результати дослідження дозволяють зробити такі висновки та пропозиції:

1. Становлення міждержавного військово-правового співробітництва відбувалося з найдавніших часів, коли воно мало переважно локальний характер. Військове співробітництво було однією з перших форм участі стародавніх держав у міжнародному спілкуванні з питань війни і миру, зумовлювалося спільною зацікавленістю у встановленні й підтриманні зовнішніх зв'язків та здійснювалося переважно на основі двосторонніх міжнародних договорів. Періоди середньовіччя і нового часу характеризуються розширенням міжнародних правовідносин у військовій сфері. Проведення Вестфальського мирного конгресу 1644-1648 рр. та Віденського конгресу 1814-1815 рр. дало поштовх для формування універсальних правових засад військового співробітництва, що були розвинуті та доповнені новими принципами на численних міжнародних конференціях миру, серед яких важливу роль відіграли Гаазькі конференції миру 1899 і 1907 рр.

2. Початок ХХ ст. позначився формуванням організацій колективної безпеки (Антанта, Троїстий союз), у рамках яких засадничим питанням було військове співробітництво. Із метою забезпечення мирного співіснування держав та недопущення нових військових протистоянь у 1919 р. засновано Лігу Націй як першу універсальну організаційно-правову форму взаємодії держав із утвердження миру та безпеки людства. Принципи, закріплені в її Статуті, доповнюючись у

подальших міжнародних нормативних актах, стали міцним підґрунтям для розвитку міжнародного співробітництва держав у військовій сфері.

3. Друга світова війна стала переломним моментом в історії міжнародного військового співробітництва. Її результати довели, що мир є загальноцивілізаційною цінністю, відтак із заснуванням ООН у 1945 р. міжнародне військове співробітництво утвердилося як невід'ємна складова механізму забезпечення мирного співіснування держав.

4. На сучасному етапі розвитку міжнародно-правового військового співробітництва відбувається активна багатостороння та двостороння взаємодія на договірній основі як у рамках міжнародних організацій (ООН, НАТО, ЄС, СНД, ШОС, ЛАД тощо), так і поза ними. Міжнародно-правове військове співробітництво здійснюється за багатьма напрямками, серед яких участь в операціях із підтримання миру, роззброєння, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки.

5. На території держав, які знаходилися у межах сучасної України, становлення міжнародно-правового військового співробітництва почалося ще за часів Київської Русі, що наприкінці IX ст. перетворилася на могутній військовий союз східних слов'ян, та тривало до завоювання Південної Русі монголо-татарами у XIII ст. Відновлення військового співробітництва відбулося лише у добу козацтва (XVII ст.). У подальшому, до початку XX ст., українські державні утворення залишалися переважно об'єктом міжнародних відносин у військовій сфері. Під впливом демократично-революційних процесів 1917 р. активізувалося міжнародне співробітництво у військовій сфері через Центральну Раду, Гетьманат П. Скоропадського, Директорію, які у своїй діяльності спиралися на організаційно-правові форми військової дипломатії. З утворенням СРСР за конституціями 1924, 1936 рр. Українська республіка була позбавлена права від власного імені вступати у міжнародні правовідносини у військовій сфері, що належало до виключної компетенції Радянського Союзу як суб'єкта міжнародного права. Після Другої світової війни з метою посилення політичного впливу СРСР на міжнародній арені УРСР були надані окремі права щодо вступу у міжнародні військові правовідносини, що знайшло відображення у процесі заснування ООН та залучення до роботи Ради Безпеки, укладанні повоєнних мирних договорів, участі в міжнародному правотворчому процесі із питань захисту миру та роззброєння тощо. Водночас міжнародне військове співробітництво УРСР мало фрагментарний характер та було повністю контрольоване Радянським Союзом.

6. Із проголошенням незалежності 1991 р. та виокремленням України як самостійного суб'єкта міжнародного права пріоритетним напрямком військового співробітництва стало залучення до миротворчої діяльності, участі у здійсненні контролю над озброєнням та роззброєнням, співпраці з міжнародними організаціями, предмет діяльності яких стосується військової сфери. Сучасний законодавчий підхід до міжнародного військового співробітництва України ґрунтується на миролюбному характері зовнішньої політики, її багатовекторності з одночасним тяжінням до європейського напрямку.

7. Міжнародно-правове військове співробітництво України – це комплекс організаційно-правових заходів держави, спрямованих на участь у міжнародних правовідносинах із метою посилення національної обороноздатності, а також зміцнення та захисту міжнародного миру та безпеки, що реалізується шляхом залучення Збройних Сил України та здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з урахуванням її міжнародних зобов'язань.

8. Особливостями сучасного міжнародно-правового військового співробітництва України є те, що воно: 1) реалізується в особливій системі правовідносин, пов'язаних із використанням збройних сил держави; 2) передбачає визначення учасниками спільних загроз національній і міжнародній безпеці, можливостей, необхідності, порядку та меж використання збройних сил; 3) зосереджується на провідній ролі превентивної дипломатії і заходах військово-політичної довіри шляхом встановлення регулярних каналів міждержавного діалогу, налагодження механізму консультацій при прийнятті рішень з огляду на сучасну концепцію неподільності міжнародної безпеки. Важливого значення при цьому набуває інституту військового аташату.

9. Суб'єктами міжнародно-правового військового співробітництва є держави та міжнародні міжурядові та неурядові організації, установчі договори яких допускають участь у міжнародних військових правовідносинах і статус яких визначено нормами міжнародного права. Участь держав, що мають міжнародно-правовий статус нейтралітету, у міжнародному військовому співробітництві має свою специфіку та підлягає обмеженням. Характер обмежень залежить від характеру нейтралітету (постійний або евентуальний) та часу (обстановки), за якою здійснюється співробітництво.

10. Об'єктом міжнародно-правового військового співробітництва є міжнародні правовідносини щодо застосування військового ресурсу, а предметом – відносини щодо забезпечення міжнародного миру та безпеки, у тому числі національної безпеки, а також інші міжнародні

правовідносини, що можуть бути реалізовані з використанням військових ресурсів (боротьба зі злочинністю; захист прав людини; подолання негативних природних стихійних явищ тощо).

11. З огляду на множинність і специфіку форм та напрямків, в яких може здійснюватися міжнародне військове співробітництво, змісту міжнародно-правових актів, які виступають правовою основою його реалізації, можна запропонувати класифікацію його видів: 1) за суб'єктом складом: а) міждержавне; б) співробітництво між державами та міжнародними організаціями; в) співробітництво між міжнародними організаціями; 2) за кількісним складом суб'єктів: а) двостороннє; б) багатостороннє співробітництво; 3) за просторовою сферою: а) універсальне; б) регіональне; в) субрегіональне; г) локальне; д) партикулярне; 4) за рівнем: а) міждержавне; б) міжурядове; в) міжвідомче; 5) за предметом: а) військово-політичне; б) власно військове; в) військове співробітництво із зміцнення міжнародного миру та безпеки; г) військово-технічне; д) інформаційне та наукове; е) співробітництво з питань цивільної оборони й боротьби та попередження злочинності за допомогою військових ресурсів; є) співробітництво з охорони навколишнього природного середовища з використанням військових ресурсів, а також надання допомоги для подолання несприятливих природних явищ та у разі аварійних ситуацій на суші, у повітряному та морському просторах; ж) військове співробітництво із соціальних питань.

12. Дослідження принципів міжнародно-правового військового співробітництва дозволяє їх поділити на загальні та спеціальні. Загальні утворюють базовий рівень, оскільки є загально визначеними принципами міжнародного права (незастосування сили і погрози силою, мирне вирішення спорів, суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, територіальна цілісність, право народів (націй) на самовизначення, добросовісне виконання міжнародних зобов'язань, співробітництво, непорушність державних кордонів, повага до прав і свобод людини), більшість із яких має характер імперативних норм (*jus cogens*). Усі інші – спеціальні, мають похідний від них характер; їх особливості визначаються конкретними напрямками і формами співробітництва: принцип здійснення співробітництва на основі рівноправності, партнерства, взаємної вигоди; принцип непорушності інтересів третіх держав; принцип забезпечення балансу між гласністю та збереженням таємної інформації; принцип надання переваги взаємним консультаціям та переговорам; принцип дотримання законів країни перебування під час здійснення військового співробітництва; принцип

визнання неподільності безпеки; принцип зміцнення довіри, запобігання загрозам і перетворенню їх на конфлікти; принцип заохочення розвитку новітніх технологій та обміну науковими досягненнями у певних сферах. Оскільки в основі міжнародно-правового військового співробітництва в глобальному вимірі лежить ідея забезпечення мирного співіснування усіх держав, у своїй сукупності спеціальні принципи можна розглядати базовими та єдиними як для України, так й інших держав світу.

13. Відсутність належної законодавчої бази, зокрема, спеціального нормативного акта, що регламентує особливості міжнародного військового співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями, певною мірою негативно впливає на рівень та інтенсивність її участі у міжнародних відносинах. Важливе значення для подальшого розвитку міжнародного військового співробітництва та ефективного виконання міжнародних зобов'язань має прийняття Закону України «Про міжнародне військове співробітництво», Державної концепції міжнародного військового співробітництва, Державної концепції військово-технічної співпраці з іноземними державами, що систематизують основні принципи та норми міжнародних актів у сфері військового співробітництва і на цій основі визначають головні тенденції розвитку національного законодавства.

14. Дослідження змісту нормативно-правових актів України, що регламентують її участь у міжнародному співробітництві, дає підстави для висновку про необхідність уніфікації чинного вітчизняного законодавства із категоріальним апаратом міжнародно-правових актів, передусім, Статутом ООН. Зокрема, потрібно змінити ч. 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. і виключити з її змісту поняття «військовий союз», що не має чіткого нормативного закріплення в міжнародному праві, і замінити його на поняття «регіональні організації колективної безпеки».

15. Специфіка участі України в міжнародно-правових інституціях військового співробітництва зумовлена ставленням держави до можливого обмеження її суверенних прав та рамок такого обмеження, які є об'єктивним наслідком інтеграційних процесів, що є причиною утримання від членства в організаціях колективної безпеки. З огляду на проголошений зовнішньополітичний пріоритет щодо членства в ЄС статус позаблоковості України потребуватиме перегляду на законодавчому рівні.

16. Одним із головних напрямків військового співробітництва України з ООН є участь в миротворчих операціях. Окремим важливим напрямком виступає співробітництво в рамках ООН у галузі роззброєння.

Враховуючи, що недостатній контроль за міжнародною торгівлею незабороненими видами зброї сприяє розвитку міжнародних та внутрішньодержавних збройних конфліктів, порушенню прав людини, зростанню злочинності, Україні необхідно ратифікувати Договір про торгівлю зброєю 2014 р. Ще одним важливим напрямком міжнародної військової співпраці є розширення співробітництва з НАТО з огляду на існуючі загрози міжнародному миру і національній безпеці.

17. Співпраця з Європейським Союзом на сьогодні вважається однією з найважливіших у міжнародному військовому співробітництві нашої держави, оскільки спрямована на зміцнення безпеки у регіоні. Поглиблення співробітництва за Угодою про асоціацію не обмежує державний суверенітет України у військовій сфері з огляду на: 1) відсутність юридичних зобов'язань щодо членства України в ЄС, а відтак, і відсутність щодо неї зобов'язань держави-члена в рамках спільної оборонної політики ЄС; 2) визначення Угодою нечітких юридичних зобов'язань у сфері військового співробітництва, що надає Україні широкий арсенал засобів для їх реалізації з урахуванням специфіки національних інтересів та пріоритетів внутрішньодержавної оборонної політики; 3) наявність норм, що гарантують захист національних інтересів держави у військово-політичній сфері (ст. ст. 143, 472 Угоди про асоціації); 4) специфіку інституційного механізму співпраці сторін, що ґрунтується на принципі консенсусу, який дозволяє враховувати інтереси обох сторін при ухваленні відповідних рішень та виключає можливість прийняття рішень всупереч позиції України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Зіняк Л. В. Військове співробітництво України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію / Л. В. Зіняк // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 245-250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_42.pdf.

2. Зіняк Л. В. Правова регламентація міжнародного співробітництва держав у військовій сфері (загальноісторичний дискурс) / Л. В. Зіняк // Юрид. вісн. – 2014. – № 3. – С. 400-406.

3. Зіняк Л. В. Принципи міжнародного військового співробітництва / Л. В. Зіняк // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 3. – С. 295-300.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

1. Зіняк Л. В. Особенности международно-правового сотрудничества государств на основании Договора о торговле оружием / Л. В. Зіняк // *Международ. уголов. право и междунар. юстиция.* – 2013. – № 4. – С. 13-15.

2. Zinyak L. Military Cooperation between Ukraine and the European Union under the Association Agreement and an Issue of the State Sovereignty / L. Zinyak // *Security and Defence Quarterly.* – 2014. – № 1. – P. 7-23.

3. Zinyak L. Perspectives of Military Cooperation between Ukraine and the European Union in the Context of State Sovereignty / L. Zinyak // *Legea si Viata.* – 2014. – № 4/2. – P. 77-81.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження

1. Зіняк Л. В. Юридичні радники в збройних силах: міжнародно-правовий аспект / Л. В. Зіняк // *Україна Європейська: сучасні тенденції та перспективи: 36. матеріалів. наук.-практ. конф., Чернігів, 14 квітня 2008 р.* – Чернігів: ВНПЗ «Європейський університет», 2008. – С. 47-48.

2. Зіняк Л. В. Цивільний контроль над воєнною організацією України: міжнародно-правовий аспект // *Осінні юридичні читання: Тези доп. і наук. повід. всеукр. наук. конф. молод. учених, Харків, 12-13 листоп. 2008 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана.* – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 91-93.

3. Зіняк Л. В. Правові аспекти міжнародного військового співробітництва України / Л. В. Зіняк // *Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах: матеріали II Всеармійської наук.-практ. конференції / М-во оборони України; Нац. акад. оборони України.* – К.: НАОУ, 2009. – С. 280-282.

4. Зіняк Л. В. Міжнародне військове співробітництво як складова національної безпеки України / Л. В. Зіняк // *Новітні технології – для захисту повітряного простору: IV наук. конф. Харків. ун-ту Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Харків, 14-15 квітня 2010 р.: тези доп.* – Х.: ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2010. – С. 262.

5. Зіняк Л. В. До деяких питань військово-міжнародного співробітництва в добу Гетьманщини // Л. В. Зіняк // *Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини: Наук. збірн. всеукр. наук.-істор. конф., Дніпропетровськ, 25 травня 2011 р.* – Дніпропетровськ: Нац. військ.-істор. музей України, 2011. – С. 181-183.

6. Зіняк Л. В. Міжнародний аспект військового співробітництва запорізьких козаків з Молдавією та Російською Державою в XVI ст. / Л. В. Зіняк // Воєнна історія Північного Причорномор'я та Таврії: Матеріали всеукр. наук.-істор. конф., Севастополь, 6-7 жовтня 2011 р. – Севастополь: Нац. військ.-істор. музей України, 2011. – С. 105-109.

7. Зіняк Л. В. Міжнародно-правові відносини української влади з німецько-австрійським військовим командуванням у 1918 р. / Л. В. Зіняк // Воєнна історія середньої Наддніпрянщини: Наук. зб. Всеукр. наук.-істор. конф., Київ, 15 березня 2012 р. – К. : Нац. військ.-істор. музей України, 2012. – С. 390-394.

8. Зіняк Л. В. Участь України у міжнародних інституціях військового співробітництва / Л. В. Зіняк // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах (VII Тодиківські читання): Зб. тез наук. доп. і повід. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (26-27 вересня 2014 р.) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Права людини, 2014. – С. 82-83.

АНОТАЦІЯ

Зіняк Л. В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України, Харків, 2014.

Дисертацію присвячено міжнародно-правовим засадам військового співробітництва України. Визначено його поняття, види та принципи. З'ясовано генезу правової регламентації та особливості сучасного міжнародно-правового військового співробітництва України, що зосереджується на провідній ролі превентивної дипломатії і заходах військово-політичної довіри. Встановлено особливості імплементації міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань у військовій сфері, а також специфіку участі України в міжнародних інституціях військового співробітництва. Доведено, що поглиблення співробітництва з ЄС за Угодою про асоціацію 2014 р. не обмежує державного суверенітету у військовій сфері. Обґрунтовано необхідність модернізації законодавства України у військовій сфері. Сформульовано рекомендації теоретичного та прикладного характеру.

Ключові слова: військове співробітництво, міжнародне співробітництво, міжнародне право, міжнародні зобов'язання у військовій сфері, імплементація, Збройні Сили України, заходи довіри.

АННОТАЦІЯ

Зиняк Л. В. Международно-правовые основы военного сотрудничества Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2014.

В диссертации осуществлено комплексное исследование международно-правовых основ военного сотрудничества Украины. Представлены результаты нового научного задания, состоящего в определении сущности международно-правовых основ военного сотрудничества Украины, в частности, его понятия, видов и принципов; исследовании генезиса его правовой регламентации; установлении особенностей имплементации международно-правовых норм в национальное законодательство с учетом международно-правовых обязательств в военной сфере, а также специфики участия Украины в международных институтах военного сотрудничества.

Проанализированы становление и развитие международно-правового регулирования сотрудничества государств в военной сфере со времен зарождения международных отношений между государствами древнего мира до современного этапа. Исследованы историко-правовые основы международного военного сотрудничества Украины со времен Киевской Руси до настоящего времени.

Международно-правовое сотрудничество Украины определено как комплекс организационно-правовых мер государства, направленных на участие в международных отношениях с целью усиления национальной обороноспособности, а также укрепления и защиты международного мира и безопасности, которое реализуется посредством участия Вооруженных Сил Украины и осуществляется на основе общепризнанных принципов и норм международного права и ее международных обязательств.

Установлено, что особенностями международно-правового военного сотрудничества Украины является то, что оно: 1) реализуется в особой системе правоотношений, связанных с использованием вооруженных сил государства; 2) предусматривает определение

участниками общих угроз национальной и международной безопасности, возможностей, необходимости и пределов применения вооруженных сил; 3) сосредоточено на ведущей роли превентивной дипломатии и мерах доверия.

Определено место международно-правового военного сотрудничества в системе официальных внешнеполитических сношений, а также круг его субъектов, цель, объект и предмет. Выделены и охарактеризованы принципы такого сотрудничества, которые разделены на общие (общепризнанные принципы международного права) и специальные, раскрывающие его специфику (принцип неделимости безопасности, укрепления доверия, соблюдения законов страны пребывания при осуществлении общих мероприятий военного характера, баланса гласности и охраны секретной информации, поощрения развития новейших технологий и обмена научными достижениями и др.).

Представлена классификация видов международно-правового военного сотрудничества Украины с учетом разнообразия и специфики форм и направлений, в которых оно может осуществляться, а также содержания международно-правовых актов.

Установлена специфика современного законодательного подхода к международному военному сотрудничеству Украины, который основан на миролюбивом характере ее внешней политики, ее многовекторности с одновременным доминированием европейского направления.

Исследованы международно-правовые обязательства Украины в военной сфере. С учетом этого определены особенности процесса имплементации международно-правовых норм в законодательство Украины. Ввиду отсутствия надлежащей законодательной базы в сфере международно-правового военного сотрудничества сформулированы и обоснованы теоретические и практические рекомендации по модернизации национального законодательства Украины.

Рассмотрены особенности участия Украины в международно-правовых институтах военного сотрудничества (ООН, ОБСЕ, НАТО, СНГ, ЕС), которые обусловлены отношением государства к возможности ограничения его суверенных прав в военной сфере. Особое внимание уделено концептуальным основам блокового и внеблокового статуса. Кроме того, исследована специфика сотрудничества Украины с отдельными государствами, а также международными неправительственными организациями. Доказано, что углубление сотрудничества с ЕС по Соглашению об ассоциации 2014 г. не приведет к ограничению государственного суверенитета Украины в военной сфере и

является логическим этапом эволюции отношений сторон в укреплении эффективной системы европейской безопасности.

Ключевые слова: военное сотрудничество, международное сотрудничество, международное право, международные обязательства в военной сфере, имплементация, Вооруженные Силы Украины, меры доверия.

SUMMARY

Zinyak L. V. International Legal Foundations of Military Cooperation of Ukraine. – Manuscript.

A thesis for obtaining a Candidate Degree in Law Sciences in speciality 12.00.11 – International Law. – Yaroslav the Wise National Law University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

The thesis is dedicated to the international legal foundations of the military cooperation of Ukraine. Its notion, forms and principles are determined. The genesis of its legal regulation and particularities of modern international legal cooperation of Ukraine, focused on the key role of the preventive diplomacy and means of military and political confidence building measures, are ascertained. The peculiarities of implementation of international legal norms into the legislation of Ukraine due to its international obligations in military sphere and participation in international military institutions are found out. It is proved, that the deepening of cooperation with the EU under the Association Agreement 2014 shall not lead to limitation of the state sovereignty in military sphere. The author argues to update the Ukrainian legislation in military sphere. Certain theoretical and practical recommendations are provided.

Key words: military cooperation, international cooperation, International Law, international military obligations, implementation, Military Forces of Ukraine, confidence building measures.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Трагнюк О. Я.

Підписано до друку _____ 2015 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум.-друк. арк. 0.9. Облік.-вид. арк. __.
Тираж 100 прим. Зам. № _____

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.